

TA'LIMDA BOLALARDA TINGLAB TUSHINISH

Sariqboyeva Zulfiya Yashnarbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim fakulteti 2 kurs magistranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tinglab tushunishdagi qiyinchiliklar va ularning yechimlari xamda ta'limda bolalarda tinglab tushunish bilan bog'liq bo'lgan qiyinchiliklariga olib keladigan omillar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: chet tillari, strukturaviy usullar, zamonaviy darsliklar va o'quv qo'llanmalari.

KIRISH

Eshitish yoki tinglab tushunish - bu til o'rganuvchilari o'rganishi kerak bo'lgan yangi tilni o'rganishdagi birinchi mahorat va asosiy qobiliyatdir. Bu qabul qiluvchi mahorat, ya'ni til o'rganishga yangi kelganlar eshitgan yoki tinglagan narsalaridan yangi so'zlarni o'rganadilar. Qabul qilish qobiliyati ishlab chiqarish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Agar ular tinglashni bilsalar; natijada ular samarali ko'nikmalarni, ya'ni gapirish va yozishni tushunadilar va hatto yaxshi nutqqa ega bo'ladilar. Yaxshi tinglovchi bo'lish uchun bolalar tinglashda faol o'ylashlari kerak. Tinglash ko'plab til o'rganish jarayonlarida, ham lingafon xonasida, ham undan tashqarida faoliyatda ishtirok etadi. Tinglash qobiliyatini yaxshilash boshqa til ko'nikmalarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ko'p yillar davomida tinglab tushunish mahorati til o'rgatishda ustuvor ahamiyatga ega emas edi. Ta'lim usullari ishlab chiqarish qobiliyatlarini ta'kidladi va retseptiv hamda ishlab chiqarish qobiliyatlari o'rtasidagi bog'liqlik yaxshi tushunilmaganligi ayon bo'ldi. Yaqin vaqtgacha ikkinchi tilni eshitib tushunishning tabiati amaliy tilshunoslar tomonidan e'tiborga olinmagan va ko'pincha tinglash ko'nikmalarini ta'sir qilish orqali olish mumkin, lekin aslida o'rganilmaydi deb taxmin qilingan. Bu pozitsiya ikkinchi tilni o'zlashtirishda tinglab tushunishning roliga faol qiziqish, tilni tushunish tabiati haqida kuchli nazariyalarni ishlab chiqish bilan almashtirildi. Ba'zan odamlar tinglashni passiv mahorat deb bilishadi. Aslida tinglash qobiliyati tinglovchining faol ishtirokini talab qiladi. Ma'ruzachi aytmoqchi bo'lgan xabarni qayta qurish uchun tinglovchi lingvistik va nolingvistik manbalardan bilimlarni faol ravishda qo'shishi kerak. Tinglash - bu qabul qiluvchi mas'uliyatni o'z zimmasiga oladigan faol jarayon. Shuningdek, tinglovchidan javob talab qiladi. Bunda javob bo'lishi mumkin harakat, yuz ifodasi va qarsaklar. Ingliz tilini o'rganishda tinglash juda muhimdir. Ingliz tilini yaxshi o'rganmoqchi bo'lgan har bir kishi ingliz tilidagi ko'nikmalardan biri sifatida tinglab tushunishni o'zlashtira olishi kerak. Tinglash qobiliyatini o'rganish orqali odamlar ingliz tilini avvalgidan ko'ra tezroq o'rganishi mumkin. Tinglash ham suhbatda muhim rol o'ynaydi, chunki odamlar

ma'ruzachini tinglaganidan keyin javob berishlari mumkin. Tinglash og'zaki xabarni tushunish uchun muhim bo'lganligi sababli, ingliz tilini o'rgatishda tinglash qobiliyatini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. O'qituvchilar uchun o'qitish va o'qitish strategiyalarini ishlab chiqish, o'quvchilarda tinglash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tinglash amaliyoti, ehtimol, haqiqiy muloqotga olib keladigan eng ishonchli yo'ldir, chunki o'quvchilarning nutq qobiliyati zaif deb hisoblanishi mumkin, chunki ular tinglash, suhbat, muloqot paytida o'z his-tuyg'ulari va fikrlarini qanday ifodalashni bilmaydilar. Darhaqiqat, ingliz tilini tinglash barcha bolalar uchun til ko'nikmalarini chuqurlashtirish yoki yaxshilash uchun juda foydalidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tilshunoslik nuqtai nazaridan, chet tilini tushunishga quyidagi omillar xalaqit berishi mumkin: nutq tezligi, til tuzilmalari va lug'atning murakkabligi, fonologik xususiyatlar (masalan, dialekt yoki xorijiy urg'u, turli so'zlashuvchilar), vizual effektlarning yo'qligi, fon shovqini va vaqti-vaqti bilan diqqatni jamlash yoki eshitishning buzilishi. Mavzu (mazmun) nuqtai nazaridan, mavzu bo'yicha asosiy bilimlar juda muhimdir. Agar tinglovchi mavzu bilan tanish bo'lmasa, bu tushunish jarayonini qiyinlashtirishi mumkin - material taqdim etadigan kognitiv yuk juda yuqori bo'lishi mumkin. Til darsida tinglash materiallari odatda o'quvchilarning til bilimi va ko'nikmalarini shubha ostiga qo'yadi va kamdan-kam hollarda kognitiv ko'nikmalarga ta'sir qiladi, kontent darsidagi material esa fikrlash jarayonlari bilan bog'liq bo'ladi va muayyan mazmun bilan bog'liq atamalar bundan mustasno talab qiladi. Til darsi davomida bolalar odatda, masalan, chet tilidan qanday foydalanilishini ko'rsatadigan, yozib olingan real hayotiy vaziyatlarni tinglashadi. hikoya, dialog, munozara, film yoki radioshoudan parcha. Mavzu bo'yicha darsdagi tinglash materiallari akademik kontekstga qaratilgan, asosiy e'tibor ma'lumotga qaratilgan va ma'ruzachi ko'pincha ikkinchi darajali ahamiyatga ega. Bundan tashqari, tinglashning asosiy manbai o'qituvchining o'zi. Yana bir keng tarqalgan manba mavzuning boshqa yo'l bilan ko'rsatib bo'lmaydigan tomonlarini ko'rsatadigan tushuntirish videolari. Til o'rganish jarayonida til o'rganuvchilar bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishadi; ularning ko'pchiligi tinglab tushunish jarayonida yuzaga kelishi mumkin. Olimlar tomonidan quyidagi muammolar aniqlangan:

- Yozib olingan materiallarning sifati. Ba'zi sinflarda o'qituvchilar yuqori sifatli bo'lmagan yozib olingan materiallardan foydalanadilar. Ovoz tizimining sifati o'quvchilarning tinglab tushunishlariga ta'sir qilishi mumkin;
- Madaniy farqlar. Bolalar tushunishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan madaniy til qobiliyatlari bilan tanish bo'lishi kerak. Agar tinglash vazifasi butunlay boshqa madaniy materiallarni o'z ichiga olsa, o'quvchilar tushunishlarida muhim muammolarga duch kelishlari mumkin. O'qituvchilar tinglashdan oldingi harakatlar haqida asosiy bilimlarni berishlari kerak;

- Urg'u. Juda ko'p urg'uli nutq tushunishning sezilarli darajada pasayishiga olib kelishi mumkin. Goh (1999) ma'lumotlariga ko'ra, bolalarning 66% tinglovchining tushunishiga ta'sir qiluvchi eng muhim omillardan biri sifatida so'zlovchining urg'usini baholagan. Notanish urg'u, mahalliy va mahalliy bo'lmagan, tinglab tushunishda jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin va urg'u bilan tanishish bolalarga tushunishni tinglashga yordam beradi. Tinglovchilar faqat Amerika ingliz tilini o'rgangandan so'ng birinchi marta hind ingliz tili kabi notanish urg'uni eshitganda, tinglashda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi.

- Notanish lug'at. Tinglash uchun berilgan maxsus matnlarida ma'lum so'zlar ko'p bo'lsa, o'quvchilar ularga yaqinlashishlari juda oson bo'ladi. Agar bolalar so'zlarning ma'nosini bilsalar, bu ularning qiziqishi va motivatsiyasini uyg'otishi va o'quvchilarning tinglash qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

- Tinglashning uzunligi va tezligi. Bolalar uzoq qismlarni tinglashlari va barcha ma'lumotlarni eslab qolishlari muhim rol o'ynashi mumkin. Yosh o'rganuvchilar va bolalar uchun bu qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Uch daqiqadan ortiq tinglash va tinglash vazifalarini bajarish endi til o'rganayotgan o'quvchilar maqul hisoblanadi. Qisqa tinglashdan parchalar bolalarning tinglab tushunishlarini osonlashtiradi va ularning charchoqlarini kamaytiradi.

Faol tinglash tushunishning namunasidir. Bugungi kunda faol tinglashdan foydalanish mukammal muloqotchi bo'lish, samaradorlikni oshirish va munosabatlarni yaxshilashga arziydi. Ehtimol, bolalar o'rganadigan eng muhim qobiliyat - bu diqqat bilan tinglash va eshitganlarini tushunish qobiliyatidir. Bolalarning tinglash qobiliyatlari darajasi ularning akademik faoliyatiga, shuningdek, sinfdagi muhitga ta'sir qilishi mumkin. Turli ijodiy faoliyatlardan foydalangan holda, o'qituvchilar bolalarga akademik faoliyati davomida yordam beradigan kuchli tinglash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishlari mumkin. Bolalarning faol ishtirok etishni talab qiluvchi mahorat sifatida tinglash haqida xabardorligini oshirish va tinglash strategiyalarini aniq o'rgatish orqali o'qituvchilar o'z o'quvchilariga sinfdan tashqarida duch kelishi mumkin bo'lgan muloqot holatlarini hal qilish qobiliyatini va ishonchini rivojlantirishga yordam beradi. Shu tarzda ular yangi tilda kommunikativ kompetentsiya uchun asos yaratadilar. Til ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha umumiy bilimlardan foydalanib, tinglash qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha ba'zi tavsiyalarni sanashimiz mumkin:

- Tinglash qobiliyati yuzma-yuz muloqot orqali rivojlanadi. Ingliz tilida muloqot qilish orqali bolalar yangi tilni tanishtirish va o'zlarining tinglash qobiliyatlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega. Yuzma-yuz muloqot ma'noni tinglash qobiliyatini rivojlantiradi.

- Tinglash ma'noga e'tibor qaratish va maqsadli tilda yangi va muhim tarkibni o'rganishga harakat qilish orqali rivojlanadi. Ingliz tilida tinglashning ma'nosi va

haqiqiy sabablariga e'tibor qaratish orqali bolalar o'zlarining lingvistik va nolingvistik tushunish qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin.

- Tinglash qobiliyati tushunish faoliyati ustida ishlash orqali rivojlanadi. Tinglashning aniq maqsadlariga e'tibor qaratish orqali o'quvchilar o'zlarining sa'y-harakatlari va qobiliyatlarini baholashlari mumkin. Aniq belgilangan tushunish faoliyati bilan bolalar erishganlarini baholash va qayta ko'rib chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

- Tinglash aniqlikka e'tibor berish va shaklni tahlil qilish orqali rivojlanadi. Tovushlar va so'zlarni to'g'ri idrok etishni o'rganib, ular mazmunli yo'naltirilgan

faoliyatni amalga oshirsa, bizning o'quvchilarimiz barqaror rivojlanishga erishishlari mumkin. Tovushlar va so'zlarni aniqroq eshitishni o'rganish orqali o'quvchilar ma'noni tushunishlariga ishonch hosil qiladilar.

Tushunish sifatida tinglash - tinglashning tabiati haqida fikrlashning an'anaviy usuli. Darhaqiqat, ko'pgina metodik qo'llanmalarda tinglash va eshitish sinonimdir. Tinglashning bunday ko'rinishi ikkinchi tilni o'rganishda tinglashning asosiy vazifasi og'zaki tilni tushunishni osonlashtirishdir, degan taxminga asoslanadi. Ba'zi olimlar quyidagi qarashlarni taklif qilishadi:

tinglashni yaxshilashning birinchi tamoyili bolalar uchun turli darajadagi va turli ehtiyojlariga ko'ra mos manbaalarni tanlashi kerak. Biz foydalanishimiz mumkin bo'lgan turli xil tinglash materiallari mavjud: videokassetalar, filmlar, BBC yangiliklari, qo'shiqlar, yozib olingan lentalar va hatto "jonli" materiallar. Bundan tashqari, o'qituvchilar darsga kelishidan oldin tinglovga yaxshi tayyorgarlik ko'rishlari oson. Ammo o'qituvchilar materiallarni sinfga olib kirishdan oldin ularni o'zlari tinglashlari kerak, chunki o'qituvchilar bolalar qayerda muammoga duch kelishi mumkinligini va qachon pauza qilish va tushuntirish kerakligini bilishlari kerak. Bundan tashqari, Andervudning aytishicha, tinglash paytida ma'ruzachini ko'rmasdan, bolalar aytilgan narsaning ma'nosini taxmin qilish uchun paralingvistik signallarga bog'lanish o'rniga, eshitgan narsalariga e'tibor qaratishlari kerak.

Tinglash ko'nikmalarini oshirishning ikkinchi tamoyili - bu bolalar uchun mos keladigan vazifalar, mashqlar yoki tadbirlarni qanday rejalashtirishdir. Tinglash mashqlarini loyihalashda biz quyidagi omillarni hisobga olishimiz kerak. Birinchidan, biz bolalar uchun qanday real hayotiy vaziyatni tayyorlayotganimizni, shuningdek, ular duch kelishi mumkin bo'lgan muayyan qiyinchiliklarni va ularni engish uchun amaliyotga muhtojligini yodda tuting va tinglashni o'rgatishda o'qituvchilarning maqsadlaridan biri bolalarni maqsadlar va umidlar bilan tinglashga o'rgatish bo'lishi kerak. Tinglash maqsadini qo'yish orqali o'quvchilar diqqat bilan tinglaydilar va shu tariqa muvaffaqiyatliroq tinglaydilar, chunki ular eshitgan har bir tafsilotini yodlab olishga majbur bo'lmasdan tanlab tinglashlari mumkin. Ikkinchidan, biz mashg'ulotlar yoki mashg'ulotlarni sinfning xususiyatiga qarab rejalashtirishimiz kerak, masalan,

sinfning kattaligi, o'quvchilar soni yoki jihozlarning mavjudligi. Uchinchi, eng muhimi, o'quvchilarning qiziqishini oshirishga harakat qilish va ularni rag'batlantirish. Bolalarning motivatsiyasi muvaffaqiyatli o'rganishning hal qiluvchi omilidir, shuning uchun agar o'quvchi oddiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarsa, u boshqa ko'nikmalarni mashq qilish uchun o'ziga ishonchi ko'proq bo'ladi. Aksincha, tushunish qiyin bo'lgan topshiriqlar berilgan o'quvchilar topshiriqlarni bajara olmagan uchun motivatsiyalari pasayadi. Vazifalarni bajarmaslik hatto passiv va muvaffaqiyatsiz tinglash odatlaridan birining shakllanishiga olib kelishi mumkin, bu yerda tinglovchilar "tinglash" ni orqa o'tirib, katta darajada ma'nosiz tovushlar ketma-ketligini yutib yuborishga tenglashtiradilar. Mavzularni tanlash juda qiyin yoki juda oson bo'lmasligi kerak. Agar o'qituvchilar tinglashdan oldin bolalarga etarlicha yordam bersalar, bolalar tegishli qismlarga tanlab qatnashishi va shu bilan ma'lumotni qayta ishlash va yodlash hajmini kamaytirishi mumkin. Bolalarga tinglashdan oldin ko'rsatilayotgan yordam o'quvchilarga yuqori darajadagi muvaffaqiyatga erishish va shu tariqa o'ziga ishonchni oshirish imkonini beradi. Tinglash mashqlari o'quvchilarda so'zlashuv nutqidan xabar ajratib olish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berish uchun mo'ljallangan. O'qituvchilar tinglash mashqlaridan o'quvchilarga o'z tillarini tinglashda ega bo'lgan narsalarni bashorat qilish, taqqoslash va izohlash qobiliyatini mashq qilish imkoniyatini berishlari mumkin. Yaxshi tinglash faoliyati bolalarga tinglashdan oldingi taxminlar asosida tinglash matnida harakat qilishda yordam berishi mumkin, ammo ular qiziqarli bo'lishi kerak va bu ko'pchilik bolalar qila oladigan narsalar bo'lishi kerak, chunki topshiriqni bajarmaslik demotivatsiyaga olib keladi.

"Yozuvda hamma narsa tildan boshlanadi. Til tinglashdan boshlanadi". --Jianet Vinterson. Tinglash san'ati boshqalarning gaplarini tan olish va tushunishdan boshqa narsa emas. U uchta omil atrofida aylanadi:

1. So'zlovchining talaffuzi va urg'usini tushunish;
2. Sintaksis va lug'at o'rganish;
3. Ma'ruzachining niyatini tushunish.

Tinglash murakkab va kompleks ko'nikma bo'lganligi uchun, uni o'quvchilar amalda rivojlantirishlari kerak. Chet tilini o'rganish jarayonida tinglash asosiy hisoblanadi. Bu boshqa til ko'nikmalarini o'rganish va rivojlantirish uchun asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Olimlarning fikriga ko'ra tinglash qobiliyatlarini yaxshilash uchun quyidagi mashqlar maxsus ishlab chiqilgan:

1. Asosiy ma'nosini tinglash - nomidan ko'rinib turibdiki, bu faoliyatning asosiy mexanizmi vazifani bajarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar (masalan, yig'ilishda qatnashish) sinfdagi 3-4 guruh o'rtasida taqsimlanadi. Har bir guruh yozib olingan materialni tinglaydi va mavjud ma'lumotlarni varaqqa yozadi. Keyin guruhlar o'zlarining ma'lumotlarini birlashtirish uchun birlashadilar.

2. Noaniq suhbatlar - bolalar qisqa suhbatni (yoki uzoq suhbatdan parcha) tinglashadi, bu esa ma'ruzachilar nima haqida gapirayotgani haqida juda kam ma'lumot beradi. Bolalar kim gapirayotganini, qaerdaligini, nima haqida gapirayotganini va, ehtimol, keyin nima bo'lishini o'zlari hal qilishlari kerak. Shunday qilib, tinglashning bu turi tabiiy ravishda munozaraga (va agar xohlasangiz, yozishga) olib keladi. 3. Qaror qabul qilish bolalarga ba'zi ma'lumotlar, masalan, shahar (yo'nalishlar, ob'ektlar va boshqalar) haqida suhbat yoki suhbat shaklida taqdim etiladi, ular asosida ular tashrifni rejalashtirishlari kerak. Rejalashtirish muhokama qilish va eslatma olishni o'z ichiga oladi. Qaror qabul qilish faoliyati shuningdek, masalan, asosiy ma'lumotlar yozib olingan shaklda mavjud bo'lgan joylar, hodisalar, tadbirlar o'rtasida tanlovni o'z ichiga olishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, tinglash - bu amaliyot orqali rivojlantirilishi kerak bo'lgan murakkab mahorat. O'qituvchilar o'z bolalariga tinglash jarayonlari va amaliyotlari haqida fikr yuritish imkoniyatini berishlari kerak. O'qituvchining o'zni juda katta, chunki o'qituvchi nafaqat tinglash jarayonida o'quvchilarga yo'l- Yo'riq ko'rsatibgina qolmay, balki ularni rag'batlantiradi, o'z bilimlarini nazorat qilishga imkon beradi. Ko'pgina ingliz tilidagi dasturlarda tinglab tushunish e'tiborga olinmaydi. Tinglab tushunish qiyin jarayon. Tinglab tushunish strategiyalari bir vaqtning o'zida qo'llanilishi kerak. Biz matnni tinglayotganimizda tushunishimiz, ma'lumotni xotirada saqlashimiz, uni keyingisi bilan birlashtirishimiz va oldingi bilimlar va keyingi ma'lumotlar orqali eshitganimizni tushunishimiz kerak.

REFERENCES

1. H Douglas Brown, *Language Assessment Principles and Classroom Practice* (NY: Pearson Education, 2004), 118p.
2. I. S. P. Nation and J. Newton, *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking* (Routledge: New York, 2009), 37p.
3. Krishnaswamy, N., and Lalitha Krishnaswamy, N. *Teaching English: Approaches, Methods and Techniques*, Macmillan India Ltd.
4. Buck, G. (2001). *Assessing Listening*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511732959>
5. Goh, C. (1999). *Teaching Listening in the Language Classroom*. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre.
6. Herbert J. Walberg, "Teaching speaking, listening and writing" (IAE Educational Practices Series, 2004), 14.
7. Hasan, A. (2000). Learners' Perceptions of Listening Comprehension Problems. *Language, Culture and Curriculum*, 13, 137-153. <http://dx.doi.org/10.1080/07908310008666595>

8. Vishwanath Bite, "Listening: An Important Skill and Its Various Aspects" (The Criterion: An International Journal in English, 2013), 1p.
9. Underwood, M. Teaching Listening. New York: Longman Limited.1997. 11p.
10. Brown, H. D., 1994. Principles of Language Learning and Teaching. 3rd edition. 104p.